

Hátrányos helyzetűek a felsőoktatásban

Hegedűs Roland a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar adjunktusa. Tudományos munkájának fókuszában a hátrányos helyzet és a tanulói teljesítmény áll, továbbá biológia- és földrajztanárként érdeklődik a természettudományok iránt is. A hátrányos helyzetet elsősorban a területi különbségek alapján vizsgálja. Jelen könyvén túl korábban is számos publikációban foglalkozott ezzel a témával. Emellett oktatói tevékenységének is meghatározó eleme a hátrányos helyzetűekkel való törődés. Részt vett a „Világlétra” projektben, amelyet a Lippai Balázs Roma Szakkollégiumban folytattak le, és amelynek célja a tehetséggondozás és a felzárkóztatás volt. Kutatóként közreműködött a felzárkóztató programok hatását vizsgáló projektben. Nem utolsósorban pedig a doktori disszertációját is a hátrányos helyzet kérdéskörére építette fel. A Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájának Neveléstudományi programjában megvédett dolgozatában a hátrányos helyzetű középiskolások teljesítményét és a felsőoktatásba történő belépésüket vizsgálta, különös tekintettel a területi eltérésekre. Első monográfiájának születése is ennek köszönhető. A szerző szakmai teljesítménye tehát fiatal kora ellenére megkérdőjelezhetetlen, hiszen számos projektben és oktatáskutató munkában vett már részt, eredményei pedig nemcsak elméleti síkon hasznosíthatóak, hanem a gyakorlatban is. Sikereit jól példázza, hogy több olyan díjjal is jutalmazták, amelyek a tudomány szempontjából kiemelkedők, például az Országos Tudományos Diákköri Tanács Roska Tamás Tudományos Előadás díja és a Gázsó Ferenc Emlékdíj. Publikációi nemcsak hazai, hanem külföldi

folyóiratokban is jelennek meg, angol és német nyelven egyaránt

A monográfia aktualitásához a téma szempontjából kétség sem férhet. Manapság kimondottan nagy hangsúlyt fektetnek a hátrányos helyzetűek elfogadására és integrációjukra. Szociológiai és pedagógiai szempontból is fontos, hogy azok a diákok, akik szociális, gazdasági és/vagy társadalmi szempontból hátránnyal küzdenek, a többségi gyermekekkel együtt tanuljanak. Hegedűs műve tehát gyakorlati szempontból is megkérdőjelezhetetlen jelentőséggel bír. A szerző olyan, napjainkban is aktuális témákat boncolgat, mint az oktatáshoz való egyenlőtlen hozzáférés, a kistérségi települések munkalehetőségei, a falusi iskolában elért tanulmányi eredmények minősége vagy a hátrányos helyzetűek egyetemi továbbtanulásának támogatása ösztöndíj- és tehetséggondozó programokkal. A PISA vizsgálatok kapcsán a szerző kiemeli, hogy az eredmények javítása érdekében nem csak a jól teljesítő diákokat kell még tovább fejleszteni, hanem a hátrányos helyzetűek felzárkóztatása is elengedhetetlen. Kutatása során középiskolás diákokat vizsgált, és a 2012. évi Országos Kompetenciamérés eredményeit felhasználva értékeli a vizsgált kutatási területet. Munkájának fókuszában a hátrányos és nem hátrányos helyzetű tanulók teljesítményének összehasonlítása áll. Az eredményeket több aspektusból is vizsgálja. Elemzi az iskolatípus és a fenntartó szerinti megoszlásokat, a családi háttér alapján várható eredményeket, valamint a települések közötti eltéréseket is. Kutatásával arra kíván rávilágítani, hogy a felsőoktatásba bekerülő hátrányos helyzetű diákok milyen képzési szakon jelennek meg, továbbá próbálja feltárni,

hogy mi állhat a sikerességük hátterében. Mindezek tehát bizonyítják a téma aktuális voltát, hiszen napjainkban egyre több hátrányos helyzetű fiatal tudja megkezdeni az egyetemi tanulmányait, így egyértelműen szükség van azon oktatáskutatók munkájára, akik feltárják a siker mögött álló tényezőket.

Szerkezetét tekintve a könyv két részre osztható fel, és összesen kilenc fejezetből áll. Az első négy fejezet alkot egy egységet. Ezekben tárja fel a szerző a korábbi vizsgálatok eredményeit és mutatja be a szakirodalmi forrásokat. A második rész az ötödik fejezettől kezdődik és egészen az utolsóig tart. Itt már a könyv alapjául szolgáló kutatás bontakozik ki.

Hegedűs az első fejezetben a jogi háttér részletein keresztül mutatja be a hátrányos helyzet kérdéskörét. Többek között megemlíti az érvényben lévő jogszabályt, valamint megállapítja annak hiányosságait is. A második fejezet elején a társadalmi rétegződést a tőkefajták alapján szemlélteti, majd központi elemként jelenik meg a társadalomföldrajz. A harmadik részben a kistérségek kapják a főszerepet, ugyanis az iskolai ellátottságuk feltérképezése történik meg, továbbá a diákok teljesítményében szerepet játszó tényezők vizsgálata zajlik. Az utolsó elméleti részben a hangsúly áthelyeződik a felsőoktatásra, annak felépítésére és pontszámításának rendszerére. A továbbiakban a hallgatói intézményválasztás hátterében álló tényezők felsorakoztatása történik. Nem utolsósorban pedig a hallgatók végzettség megszerzése utáni elhelyezkedési lehetőségeinek vizsgálata zajlik.

A második szakaszban a szerző az általa lebonyolított kutatást mutatja be. Az ötödik fejezetben a hipotéziseket olvashatjuk, valamint az alkalmazott módszereket és eszközöket. A további fejezetekben már a kutatás eredményei kerülnek a fókuszba. Ezen fejezetekben a kutató kitér a kistérségi középiskolások kompetenciamérésben elért eredményeire, a tantárgyankénti teljesítményekre a hátrányos és nem hátrányos helyzetűek körében, valamint a családháttér-index alapján vélt és valós

eredményekre. Ezenkívül több szempont mentén elemzi a hallgatók megoszlását.

A könyv utolsó fejezete az összefoglalás, ahol ismételtten sorra veszi a hipotéziseket, a kutatás limitációit és a lehetséges kutatás irányokat.

A monográfia első egységében tehát Hegedűs a vizsgált téma szempontjából kiemelkedő fontosságú korábbi kutatási előzményekre épít, valamint a törvényben megfogalmazottakra is hivatkozik. A hátrányos helyzet meghatározása kapcsán az 1997. évi törvényre támaszkodik. Ez alapján pontról pontra elemzi, hogy kik tartozhatnak a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet kategóriájába. A szerző olyan korábbi kutatásokat elemez, amelyek más-más aspektusból közelítik meg a hátrányos helyzetű tanulókat. A Balácsi és munkatársai (2016) által végzett vizsgálatok a tanulmányi teljesítmény és a társadalmi hovatartozás szempontjából szolgálnak érkecs adatokkal. Híves (2015) azon szempontból közelítette meg a hátrányos helyzetű tanulókat, hogy milyen típusú és fenntartású iskolákban tömörülnek leginkább. Mindezek alapján a szerző megállapította, hogy ezen diákok igen nagy számban az állami/önkormányzati fenntartásban lévő szakiskolákat választják az általános iskola elvégzése után. Hegedűs továbbá hangsúlyozza azon tanulmányok eredményeit, amelyek szerint a hátrányos helyzetűek számára fontos, hogy majd olyan felsőoktatási intézményben tanuljanak, amely lakóhelyükhöz közel helyezkedik el (Denzler és Wolter, 2010). A szerző könyvében nagy hangsúlyt fektet a tehetséggondozásra és a hátrányos helyzetűek tanulmányi sikerességének vizsgálatára is, így hivatkozik olyan művekre, amelyek ezen programok bemutatásról szólnak (Csapó és munkatársai, 2009). A téma kapcsán Pearl és Jackson (2002) munkássága is kiemelt, ugyanis elgondolásuk szerint a fiatalok életében nagy szükség van egy mentorra, aki motiválja, inspirálja őket.

A második egységben találkozunk az olvasó a szerző saját kutatásával. Vizsgálódása során Hegedűs különböző adatbázisokkal dolgozott. Másodelemzés céljára

használta fel a 2012-es kompetenciamérés eredményeit tartalmazó, illetve a 2014. évi felösoktatási felvételi adatokat magában foglaló adatbázisokat, melyek oktatáspolitikai kezdeményezésű adatgyűjtés eredményeként születtek. Primer adatfelvételen nyugszik a szerző által létrehozott adatbázis, amely a hallgatói intézményválasztást befolyásoló tényezőket tartalmazza.

A kompetenciamérésből a 10. osztályos diákok kerültek a kutatás középpontjába, ugyanazok, akik 2014-ben már egyetemre jelentkezhettek. A hátrányos helyzetű tanulók, mintából történő kiválogatásához a háttérkérdőívek szolgáltak segítségül. A Felvi adatbázis használatakor a hátrányos helyzetűek kiszűrését az alapján végezte el a kutató, hogy kik kaptak ezen a jogcímen felvételi többletpontot. A két adatbázis összekapcsolására létrehozott egy változót, és így született meg az OKM-Felvi 2014 adatbázis. A primer adatbázis a Debreceni Egyetem hallgatóitól online kérdőívvel gyűjtött adatokat tartalmaz. Itt azon kitöltőket sorolta a hátrányos helyzet kategóriájába, akiknek szülei közül senki nem rendelkezett érettségivel, valamint az anyagi helyzetre vonatkozó kérdések ezt indokolttá tették.

A szerző az adatok elemzéséhez az SPSS programot használta, továbbá a térképek elkészítésében a MapInfo szoftver volt a segítségére. Az statisztikai elemzés során keresztábra-elemzés, variancia-analízis, korrelációs vizsgálatok és lineáris regresszió is történt. A MapInfo program pedig a számszerű adatok képi formában való megjelenéséhez járult hozzá a szemléltetés megkönnyítéséért.

A kutató megállapította, hogy azon térségekben, amelyek kiemelkedő gazdasági mutatóval rendelkeznek, a hátrányos és nem hátrányos helyzetű tanulók között teljesítmény szempontjából nincs akkora különbség, mint a periférián lévő térségekben. Ennek eredménye viszont, hogy a gazdaságilag kedvezőtlen területen élő diákok hátránya még jobban nő, így a hátrányos és nem hátrányos helyzetűek között lévő szakadék egyre csak fokozódik. A szerző rámutatott arra, hogy a hátrányos

helyzetűek sok esetben ugyanabban az iskolában tömörülnek így ezen intézményekben alapvetően alacsonyabb a diákok szocioökonómiai státusa. További probléma, hogy ezzel együtt a tanárok is kiválogatódnak. Ezen iskolákat ugyanis nem jellemzi a tanárok által végzett továbbképzések és tudományos tevékenységek folytatása. Hegedűs megerősítette azt az elgondolást, amelyet többek között már Szemerszki (2010) is felvázolt. E szerint míg a magasabb képzési szintekre főleg a gazdaságilag fejlett területekről érkeznek hallgatók, addig az alacsonyabb szinteken szép számban megtalálhatóak a kedvezőtlenebb területekről érkezők is. A kutató utánajárt annak, hogy miért választhatnak a hátrányos helyzetűek alacsonyabb presztízzsel rendelkező képzéseket. Magyarzatként olyan tényezőket sorakoztatott fel, mint a motivációhiány, anyagi okok vagy a kívánt ponthatár el nem érése. Végezetül Hegedűs kitér arra, hogy a felsőoktatásba történő bejutáskor a tanulók egy szűrőn mennek keresztül éppúgy, mint a középfokú iskola megkezdése előtt. Így ennek köszönhető, hogy az egyetemeken tanuló hátrányos és nem hátrányos helyzetű hallgatók egykori iskolái között nem mutatható ki jelentős különbség.

Az eredményeket megismerve kétség sem férhet hozzá, hogy ezeknek a gyakorlatba történő átültetése szükséges. Hegedűs vizsgálódása egyértelművé tette, hogy a gazdaságilag fejletlenebb területeken lévő iskolák fejlesztése égetően fontos feladat, és talán az első lépést az jelentené, ha elkötelezett és motivált tanári kar oktatna ezen területeken, hiszen ezt követően lehet a diákok eredményeit és a továbbtanulási hajlandóságot is javítani.

Rátérve a szerző írásának stílusára megállapítható, hogy írása jól érthető, könnyen követhető és értelmezhető. A gondolatok egymásból következnek és kapcsolódnak egymáshoz. A vizsgált problémát a szakirodalom és az eredményei segítségével komplexen körbejárja. A téma megértéséhez szükséges fogalmakat definiálja és meg is magyarázza. Az eredmények ismertetése során ügyel arra, hogy ne

csak adatközlés történjen, hanem melléjük magyarázatot is társítson. Hegedűs könyve így nem csak az oktatáskutató szakemberek számára jelent értékes forrást, hanem a téma iránt érdeklődők is bátran tanulmányozhatják. Összességében elmondható, hogy a szerző könyvével megcélozhatja az egész társadalmat, hiszen könnyen olvasható, stílusa gördülékeny, így mindenki számára közérthető. Egyrészt a kutatók számára rendkívül hasznos és értékes adatokat tartalmaz, így a tanulmány eredményei szakmai szempontból megkérdőjelezhetetlenek. Másrészt a könyv ajánlható eltérő területekről érkező olvasók számára is, legyen szó akár a hátrányos helyzetű tanulók pedagógusairól vagy a tehetség-gondozó programok vezetőiről, akiknek nagy szerepe van a tanulói életutak alakításában.

A monográfia szerkezeti felépítése is kifogásolhatatlan. A könyv elején szerepel az áttekinthető és pontos tartalomjegyzék, a végén pedig a hivatkozási lista található, amely tartalmazza a jogszabályokat, a dokumentumokat és a szakirodalmi forrásokat is.

A dolgozat formai szempontból eleget tesz a követelményeknek. Logikusan felépített, az egységek jól elkülöníthetőek, gondolatmenetei jól követhetőek. A dolgozat nyelvezete világos, könnyen értelmezhető. Összességében rendezett, gördülékeny stílusú dolgozatot olvashatunk, amelyben az elemzés során bemutatott diagramok szintén egységesek, igényesek.

A könyvet a borítója teszi igazán szemléletessé. Az ország térképe megyékre osztva elevenedik meg rajta oly módon, hogy a sárga és a narancssárga szín árnyalataival jelölik rajta a hátrányos helyzetű területi csoportosulásait. Minél sötétebb a szín, annál nagyobb arányban vannak az adott területen a hátrányos helyzetű tanulók.

A könyvben a borítóhoz hasonlóan számtalan színes térkép jelenik meg, mindig más-más árnyalatot használva a területi arányok bemutatására. Ennek hatására az olvasó figyelme megtörhetetlen, hiszen az érdekesítő ábrák jól szemléltetik a

leírottakat, továbbá segítik elkerülni, hogy a szöveg monotonná váljon.

A tanulmányban emellett még grafikonokat, valamint táblázatokat találunk. A szerző gondos szerkesztését támasztja alá, hogy a diagramok nem fekete-fehérben jelennek meg, a táblázatok esetében pedig ügyel a kiemelésre a félkövér és dőlt betűstílus használatával.

A könyv végére érve az olvasó teljes képet kap a témáról. Amit az elején már a címből sejthettünk, hogy területi adatok sokaságával fogunk találkozni, beigazolódt. Egy figyelmes olvasót kétség nélkül meggyőzhet a szerző a precizitásáról. Jól tagolt, gördülékeny szöveget alkotott meg, az elméleti gondolatokat pedig számos színes ábrával, táblázattal, grafikonnal támasztotta alá.

A tanulmány olyan értékes adatokat tartalmaz az oktatáskutatók számára, amelyek hiánypótlónak minősülnek. Ez köszönhető annak, hogy Hegedűs a területi vizsgálatokat rendkívül átfogóan folytatta le.

A monográfiát bátran ajánlom minden olyan személynek, aki érdeklődik a téma iránt. Gondolva azokra, akik szívesen olvasnak arról, hogy a hátrányos helyzetűek honnan indulnak és milyen utat járnak be, mire a felsőoktatásba jutnak. Ajánlom azoknak, akik érdeklődnek az országban lévő egyenlőtlenségekről, hogy az egyes megyék között és akár az adott megyén belül hogyan oszlik el a hátrányos helyzetűek aránya. Mindezek előtt pedig szeretném megszólítani az oktatáskutatókat. Recenzióm során többször említettem már, hogy a kutatási eredmények egyedülállóak, a kutatók számára pedig jó kiindulási alap lehet akár további vizsgálatok lefolytatásához.

Hegedűs, R. (2020). *A kompetenciák, hátrányok, térségek: avagy honnan és hogyan jutnak el a hátrányos helyzetűek a felsőoktatásba?* Debreceni Egyetemi Kiadó.

Motel Petra Blanka

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet

Irodalom

- Balácsi, I., Lak, Á. R., Ostorics, L., Szabó, L. D. & Vadász, Cs. (2015). *Országos kompetenciamérés 2014*. Oktatási Hivatal
- Csapó, B., Molnár, Gy. & Kinyó, L. (2009). A magyar oktatási rendszer szelektivitása a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményeinek tükrében. *Iskolakultúra*, 19(3–4), 3–13.
- Denzler, S. & Wolter, S. C. (2010). *Wenn das Nächstegelegene die erste Wahl ist. Der Einfluss der geographischen Mobilität der Studierenden auf die Hochschullandschaft Schweiz*. SKBF.
- Híves, T. (2015). Területi oktatáskutatás. Vizsgálatok az iskolázás területi folyamatairól. *PhD-értekezés absztraktja*. PTE BTK Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs.
- Pearl, Y. M. & Sonia, J. (2002). Educational success for children in public care: advice from a group of high achievers. *Child & Family Social Work*, 7, 121–130. DOI: 10.1046/j.1365-2206.2002.00240.x
- Szemerszki, M. (2010). Regionális eltérések a harmadfokú továbbtanulásban, In Kozma, T. & Ceglédi, T. (szerk.), *Régió és oktatás: a Partium esete*. University of Debrecen – CHERD. 172–188.